

Kielipesissä elvytetään uhanalaista saamen kieltä

Rauni Äärelä-Vihriälä

Tutkin joulukuussa 2016 valmistuneessa väitöskirjassani saamenkielisen kielipesän arjen käytänteitä. Tutkimuksessani seurasin yhden pohjoissaamenkielisen kielipesän arkea yhden toimintavuoden aikana. Tutkin erityisesti, minkälaisista toiminnoista saamenkielinen kielikylpy kielipesässä rakentuu ja miten saamen kielen käyttöä tuetaan ja elvytetään kielipesän toiminnoissa. Esittelen tässä artikkelissa lyhyesti saamenkielistä kielipesätoimintaa ja väitöstutkimukseni tuloksia.

Kielen elvytystä kielikylpymenetelmän keinoin

Kaikki kolme Suomessa puhuttua saamen kieltä, pohjoissaame, inarinsaame ja koltansaame, ovat uhanalaisia (UNESCO 2016). Krauss (1992, 5–6) on nostanut esille maailman kielten kriittisen tilanteen: useat kielet ovat vaarassa kadota. Krauss (1992) on arvioinut, että 20–50 % maailman kielistä ei siirry vanhemmilta lapsille. Kielten katoamisen myötä on vaarassa myös kulttuurinen ja henkinen monimuotoisuus.

Saamenkielinen kielikylpytoiminta juontaa juurensa saamelaisyhteisön kielitilanteen heikkenemiseen ja kielenvaihdon pysäyttämiseen. Kielenvaihto on seurausta yksisuuntaisesta sulautumisprosessista, jossa saamelaiset on pakotettu muuttamaan kielensä, tapansa ja arvonsa samankaltaiseksi kuin ympäröivässä yhteiskunnassa (Keskitalo 2010, 35). Esimerkiksi kirkko ja koulu kielsivät saamelaisväestöltä perinteisten uskontojen harjoittamisen ja saamen kielen puhumisen (Kuokkanen 2009, 25). Kielikylpytoiminta on osa kielen elvytystä ja vastatoimenpide kielenvaihdolle.

Alkuperäiskansojen kielipesätoiminnan katsotaan alkaneen maorien Kōhanga reo -liikkeestä Aotearoassa, Uudessa-Seelannissa 1980-luvun alussa. (Hinton & Meek 2016, 179; Olthuis, Kivelä & Skutnabb-Kangas 2013, 190; Pasanen 2015, 211.) Sieltä kielipesämenetelmä levisi nopeasti Havaijille. Sekä havaijin- että maorinkielisten kielipesien perustana on alkuperäiskansan oman kulttuurin mukainen kasvatusfilosofinen näkemys. Se peilaa kulttuurin omia arvoja ihmiseksi kasvamisesta ja on hyvin keskeisessä asemassa alkuperäiskansojen kasvatusideologioissa. ('Aha Punan Leo & Ka Haka 'Ula O Ke'elikolani 2009.) Kielipesät ovat neljän vuosikymmenen kuluessa levinneet maailmanlaajuisiksi alkuperäiskansojen kielten elvytyspaikoiksi.

Saamenkieliset kielipesät juurtuvat yhteisöön

Saamenkielinen kielipesä on varhaiseen, täydelliseen kielikylpymenetelmään ja saamen kielen elvytykseen perustuva päivähoitopaikka. Kielikylpymenetelmä on todettu menestyksekkääksi menetelmäksi alkuperäiskansojen kielten elvyttämistyössä. Alkuperäiskansojen kielipesätoiminta ja kielikylpykoulut syntyivät tarpeesta pysäyttää kielen häviäminen ja tukea lasten alkuperäiskansakielen korkeatasoista kehittymistä perheissä, joissa kieli on katoamassa. Kielipesät ovat osa laajempaa kielenelvytystoimintaa, johon osallistuvat yhteisö, kodit, koulu, työpaikat ja media. (Hinton & Meek 2016, 102; Olthuis, Kivelä & Skutnabb-Kangas 2013, 188–190.)

Alusta lähtien saamenkielisen kielipesätoiminnan tarkoitus on ollut vaikuttaa kielitilanteen heikkenemiseen käänteisen kielenvaihdon keinoin eli kasvattamalla kielen puhujien määrää niin lasten kuin aikuisten keskuudessa. Saamenkielisen kielikylpytoiminnan voidaan sanoa alkaneen Sevettijärven koltansaamenkielisestä kielipesästä vuonna 1993. Tuolloin juhliittiin YK:n kansainvälistä alkuperäiskansojen teemavuotta, ja Sevettijärvellä toimi kokeiluluontoinen koltansaamenkielinen kielipesä. Ensimmäinen toimintansa vakiinnuttanut inarinsaamenkielinen kielipesä perustettiin Ivaloon vuonna 1997. (Pasanen 2015, 121.) Tällä hetkellä Suomessa on 12 kielipesää, joista seitsemän on pohjoissaamenkielisiä, kolme inarinsaamenkielisiä ja kaksi koltansaamenkielisiä.

Saamelaiskasvatuksen arvot näkyvät kielipesän toiminnoissa

Kielipesien toiminta perustuu saamelaiseen varhaiskasvatukseen ja sen kulttuurisiin arvoihin. Saamelaisen varhaiskasvatuksen kulttuuriset arvot muodostuvat identiteetistä,

yhteisöllisyydestä, luontoyhteydestä, perinteisistä elinkeinoista ja toimeentulosta, sukupuolten välisestä tasa-arvosta ja ihmisyydestä, rauhasta ja sovinnollisuudesta, monikulttuurisuudesta, kielestä ja luovuudesta. (Saamelaiskäräjät 2009, 12; Saamelaiskäräjät 2013, 9.)

Keskitalon, Määtän ja Uusiautin (2011, 84–106; 2014, 89–90) mukaan saamelaispedagogiikka on erityinen pedagogiikan muoto, jossa on kyse oppimisympäristön ja oppijan roolien sovittamisesta saamelaiskulttuurin mukaisesti. Saamelaispedagogiikka yhdistää kasvatustieteen keskustelun ja tieteenkehityksen sekä perinteisen saamelaisen kasvatuksen. Saamelaispedagogiikan tarkoituksena on auttaa koulujärjestelmää kehittämään saamelaiskulttuurin ja saamen kielen opetusta.

Väitöstutkimukseni (Äärelä 2016) osoittaa, että kielipesän toiminnot voidaan jakaa ensisijaisiin ja toissijaisiin toimintoihin. Ensisijaiset toiminnot ovat arjen toiminnan kannalta välttämättömiä toimintoja ja toissijaiset toiminnot taas kielipesän teemojen mukaisen oppimisen ja kasvatuksen sisältöjä. Kielipesissä kaikki toiminta perustuu saamelaiseen vuotuiskiirtoon, luonnon kiertokulkuun ja kahdeksaan vuodenaikaan, joita ovat syksy, syystalvi, talvi, kevättalvi, kevät, kevätkesä, kesä ja syyskesä. Saamelaisten kahdeksan vuodenaikaa muodostuvat luonnonmukaisten töiden kiertokulusta ja luonnon muutoksista vuodenaikojen mukaan.

Kielipesän ensisijaisia toimintoja ovat ruokailu, siistiminen, päiväunet ja ulkoilu. Saamelaiskasvatus ja saamelainen kulttuuri näkyvät ensisijaisissa toiminnoissa. Esimerkiksi ruokailun yhteydessä opetellaan puukon käyttöä ja perinteisten ruokien valmistusta. Kielipesän pihan kotaa käytetään sekä ruokailuun että päiväuniin. Saamen kieli on läsnä erityisesti ruokailussa ja päiväunille mentäessä: kielipesäohjaajat ruokailevat lasten kanssa ja ylläpitävät saamenkielistä keskustelua. Päiväunille mentäessä luetaan tai kuunnellaan aina saamenkielistä satua.

Toissijaisia toimintoja kielipesässä ovat teematyöskentely, ohjattu aamupiiri, kielitaitoa kehittävät leikit, vapaa leikki, kerronta ja satujen maailma, vuotuiskiirtoon liittyvät toimet kielipesässä ja vierailijat kulttuurisisällön tuojina. Saamelaiskasvatus ja saamelainen kulttuuri läpäisevät kielipesän toissijaisia toimintoja saamelaiseen vuotuiskiirtoon liittyvien teemojen kautta. Näiden lisäksi kielipesän päivät on jaettu toiminnan mukaan seuraavasti: mánnodat - speallan (maanantai - pelaaminen), disdat - buđaldeapmi (tiistai - askarteleminen), gaskavahkku - lávlun (keskiviikko - laulaminen), duorasdat - málen (torstai - maalaaminen) ja bearjadat - máinnasteapmi (perjantai - tarinointi).

Toissijaisista toiminnoista aamupiiri on kielellisesti painottunein hetki. Kun aamupiiri alkaa, lapset näyttävät vaihtavan keskinäisen kielensä saameksi. Aamupiiri ulottuu sekä kielelliseltä ja opetettavalta sisällöltään lasten lähikehityksen vyöhykkeelle, mikä ilmenee erityisesti lasten yritteliäisyytenä ja innostuksena.

Kohti kielipesäpedagogiikkaa

Saamen kielen pedagogisista menetelmistä kielipesässä voidaan käyttää nimeä "kielipesäpedagogiikka". Tutkimuksessani kuvaan tätä kielipesäpedagogiikan mallia symbolisesti komsiopallona, joka saamelaisessa kulttuurissa tarkoittaa lapsille annettavaa suojelusesinettä. Hopeisesta pallosta roikkuu laukkasia, jotka heleällä äänellä pitävät pahat henget ja maahiset loitolla. Se kiinnitetään komsioon (vert. kehto), sänkyyn, vaunuihin tai kantokoppaan.

Kielipesäpedagogiikan malli.

Mallin taustalla olevat saamen lipun värit korostavat kielipesäpedagogiikan saamelaista ja kielen omaksumisen viitekehystä: saamen kielen elvytystä, saamelaiskulttuuria, saamelaiskasvatusta ja kielen omaksumista. Saamen lipun väreistä punainen

symbolisoi tulta, vihreä maata, keltainen aurinkoa ja sininen vettä. Mallissani näiden neljän päävärin ja päätehtävän keskellä komsiopallo kuvastaa kielipesäpedagogiikkaa. Komsiopallossa on pariton määrä laukkasia, kuten tapana on. Komsiopallon yhdeksän laukkasta kuvaavat kielipesäpedagogiikan peruseriaatteita eli toimintoja, joiden avulla kieltä omaksutaan kielipesässä. Näitä toimintoja ovat kielipesän ensisijaiset toiminnot, luonnon vuotuiskiertoon perustuva toiminta, yhteisö ja vierailijat voimavarana, pienryhmäpedagogiikka, teemaopetus, aamupiiri, kielen omaksumista tukevat leikit, sadut ja kerronta sekä materiaaliressurit.

Kielipesätoimintaa kehittämässä

Saamelaisena tutkijana lähestyin tutkimusaiheeni kulttuurin sisältä, ja pyrin näin toteuttamaan etnologis-antropologisen tutkimuksen etiikan traditiota, jossa hahmotetaan kulttuurin käytänteitä sisältä käsin. Alkuperäiskansatutkijan tavoin tahdoin palauttaa tutkimustulokset saamelaisyhteisön käyttöön. Tutkimuksenteon aikana perustimme Sodankylään pohjoissaamenkielisen kielipesän, ja tutkimukseni valmistuttua aloitimme opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittaman saamenkielisen kielikylvyn laajentamista koskevan hankkeen Sodankylässä. Hankkeessa on valmistunut muun muassa kunnan ensimmäinen valtakunnalliseen varhaiskasvatussuunnitelman uudistukseen pohjautuva pohjoissaamenkielisten kielipesien varhaiskasvatussuunnitelma.

Tutkimukseni tulokset osoittavat, että kielipesä on vahvasti sidoksissa saamelaisyhteisöön, sen menneisyyteen ja tulevaisuuteen. Kielipesäohjaajat pyrkivät omalla toiminnallaan löytämään parhaat tavat tukea lasten kielenomaksumista yhteisössä, jossa kahden ja kolmen sukupolven takaiset assimilaatiokokemukset ovat edelleen läsnä. Tutkimuksessani aihe liittyi osaksi kielen elvytyksen viitekehystä ja ympäristöä, jossa kielipesäohjaajat toimivat. Ylläpitäessään vahvaa sidettä saamelaisyhteisöön kielipesäohjaajat kohtaavat saamen kieleen liittyviä tunteita ja ajatuksia, jotka ovat syntyneet kielenvaihdon yhteydessä. Kielipesässä tapahtuva kielen elvyttäminen ei siten missään tapauksessa kosketa vain siellä olevia lapsia, vaan kaikkia mukana olevia perheitä ja sukuja laajasti. Tutkimukseni perusteella kielipesässä toteutetaan erityislaatuista, vuosikymmenien aikana hioutunutta pedagogiikkaa.

Kirjoittaja on luokanopettaja ja saamen kielen opettaja ja väitteli Lapin yliopistosta joulukuussa 2016. Tällä hetkellä hän työskentelee saamenkielisen kielikylvyn kehittäjäopettajana Sodankylässä.

Lähteet

'Aha Punana Leo & Ka Haka 'Ula O Ke'elikolani. 2009. Kumu Honua Mauli Ola. Hilo, HI: 'Aha Punana Leo and Ka Haka 'Ula O Ke'elikolani.

Hinton, L. & Meek, Barbara. A. 2016. Language Acquisition, Shift, and Revitalization Processes in the USA and Canada. Teoksessa S.M. Coronel-Molina & T.L. McCarty (toim.) The Handbook of Indigenous Language Revitalization in the Americas. New York: Routledge, 92–120.

Keskitalo, P. 2010. Saamelaiskoulun kulttuurisensitiivisyyttä etsimässä kasvatusantropologian keinoihin. Akateeminen väitöskirja, Dieđut 1/2010. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

Keskitalo, P., Määttä, K. & Uusiautti, S. 2011. Toward practical framework of Sámi Education. British Journal of Educational Research 1 (2), 84–106.

Keskitalo, P., Määttä, K. & Uusiautti, S. 2014. Saamelaispedagogiikan peruspiirteet. Teoksessa P. Keskitalo, S. Uusiautti, E. Sarivaara & K. Määttä (toim.) Saamelaispedagogiikan ydinkysymysten äärellä. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 89–109.

Krauss, M. 1992. The world's languages in crisis. Language 68 (1), 4–10.

Kuokkanen, R. 2009. Boaris dego eana. Eamiálbmogiid diehtu, filosofijjat ja dutkan. Kár ášjohka: Čálliidlagádus.

Olthuis, M.-L., Kivelä, S. & Skutnabb-Kangas, T. 2013. Revitalising indigenous languages. How to recreate a lost generation? Bristol: Multilingual Matters.

Pasanen, A. 2015. Kuávsui já peeivičuovâ. 'Sarastus ja päivänvalo'. Inarinsaamen kielen revitalisaatio. Akateeminen väitöskirja. Uralica Helsingiensia 9. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Saamelaiskäräjät. 2009. Saamelainen varhaiskasvatussuunnitelma. Inari: Saamelaiskäräjät. http://www.inari.fi/media/files/sote_savasusuomenkielinen.pdf

Saamelaiskäräjät. 2013. Saamelaisen varhaiskasvatuksen arjen käytäntöjen opas

2013. SaKaste- Saamelaisten sosiaali- ja terveystalvelujen kehittämistrakenne-hanke.
<http://www.sosiaalikallega.fi/hankkeet/pakaste2/sakaste/varhaiskasvatus/SaamphArjenopas.pdf>

UNESCO. 2016. Atlas of the world's languages in danger.
<http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/endangered-languages/atlas-of-languages-in-danger/>

Äärelä, R. 2016. "Dat ii leat dušše dat giella." ["Se ei ole vain se kieli"] Tapaustutkimus saamenkielisestä kielipesästä saamelaisessa varhaiskasvatuksessa. Akateeminen väitöskirja. Acta Universitatis Lapponiensis 335. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.